

TÍN NGƯỠNG
VÀ TÔN GIÁO

AN
NAM

CULTES ET RELIGIONS DE L'INDOCHINE ANNAMITE

Tác giả: Georges Coulet
Xuất bản lần đầu năm 1929
Tác phẩm thuộc về công chúng

TÍN NGƯỠNG VÀ TÔN GIÁO AN NAM

Bản dịch tiếng Việt © Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam
Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam xuất bản, bìa mềm, 2025
Thiết kế và trình bày: Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam

Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam - thành viên của Alpha Publishing Group.

Không phần nào thuộc sở hữu của Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam và/hoặc Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam được chủ sở hữu nhượng quyền trong xuất bản phẩm này được phép sao chép, lưu trữ trong hệ thống truy xuất hoặc truyền đi dưới bất kỳ hình thức nào hoặc bằng bất kỳ phương tiện nào gồm điện tử, cơ khí, sao chụp, ghi âm hoặc mọi hình thức và phương tiện khác mà không có sự cho phép trước bằng văn bản của Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam.

Chúng tôi luôn mong muốn nhận được những ý kiến đóng góp của quý vị độc giả để sách ngày càng hoàn thiện hơn.

Biên mục trên xuất bản phẩm của Thư viện Quốc gia Việt Nam

Coulet, Georges
Tín ngưỡng và tôn giáo An Nam / Georges Coulet ; Phan Tín Dụng dịch. - H. : Thế giới ; Công ty Sách Omega Việt Nam, 2026. - 240 tr. ; 21 cm
Phụ lục và thư mục cuối chính văn

1. Tôn giáo 2. Tín ngưỡng 3. Việt Nam
200.9597 - dc23
TGF0709p-CIP

Góp ý về sách, liên hệ về bản thảo và bản dịch: info@omegaplus.vn
Liên hệ ebooks, hợp tác xuất bản và truyền thông trên sách: truyenthong@omegaplus.vn
Liên hệ dịch vụ bản quyền, xuất bản, ký gửi và phát hành: dichvu@omegaplus.vn

GEORGES COULET

TÍN NGƯỠNG
VÀ TÔN GIÁO

AN
NAM

Phan Tín Dụng *dịch*

ĐỘI NGŨ TRIỂN KHAI OMEGA+

Chịu trách nhiệm xuất bản: Trần Hoài Phương

Phụ trách xuất bản: Hà Thị Kim Ngân

Điều phối xuất bản: Nguyễn Quang Diệu

Phụ trách bản quyền: Thiên Hương

Biên tập viên: Ngọc Diệu - Quang Diệu

Thiết kế bìa: Hoàng Duy Khánh

Trình bày: Vũ Lê Thư

Thư ký xuất bản: Bùi Huyền

Cuốn sách này được xuất bản với sự hỗ trợ của Trung tâm sách Quốc gia Pháp
(Centre national du livre - CNL)

ĐƠN VỊ HỢP TÁC TRUYỀN THÔNG

TRẠM ĐỌC

<https://www.facebook.com/tramdocvn>

website: <http://tramdoc.vn/>

Tác phẩm này vinh dự nhận được sự hỗ trợ của Ngài Toàn quyền Đông Dương, cùng với sự đóng góp của Quý Ngài Toàn quyền và Thống đốc các thuộc địa Pháp, các Lãnh sự Pháp tại Viễn Đông, các Thống sứ ở Đông Dương, cũng như của Tổng chỉ huy Quân đội Thuộc địa và Chỉ huy Hải quân tại Sài Gòn.

Mục lục

Lời nhà xuất bản	10
Lời nói đầu	13
Tôn giáo ở An Nam	16
Tếp i lì q Á Ap Nco ❖ Cì e vểp i lì q nki e pkcw eỒc pi ùỉl Ap Nco ❖ SẢ nữspi vùp ởủ eỒc vùpi vểp i lì q ❖ Sờ r kóp dẢ ởố rả eỒc kợ	
Phật giáo	21
Pkđv i lì q ❖ Slggkctk-c-Gcwco c xô ô ùe Pkđv ❖ Cwựe ởữl Ni ôl ❖ Cì e vểp i lì q i p ở ự eả vtữợe Pkđv i lì q ❖ Glì q rả eỒc ô ùe Pkđv ❖ Klpk ởlập Pkđv i lì q ❖ Sờ gwpkđr eì e vểpi r kì l Pkđv i lì q i p ở ự xôq Ttwpi Hqç ❖ ô ùe Pkđv vtqpi vớo vkừe pi ùỉl Ap Nco ❖ Cì e xốũ xô ekốc eklĐp Á ởủv Ap Nco ❖ Pkđv i lì q klộp vẢ eỒc pi ùỉl Ap Nco	
Đạo giáo	55
ồ Ấq i lì q ❖ Lòq Tớ xô eì e dđe nklcl ùi pi ồ Ấq i lì q ❖ ồ Ấq i lì q Á Ttwpi Hqç ❖ Sờ gwpkđr xôq Ap Nco ❖ Cì e ở Ấq uếxô pi ểl ekốc eỒc kợ ❖ Cì e uĩ nưó ở Ấq uểvtqpi ởữl uẢpi pi ùỉl Ap Nco ❖ Cêpk s wcp eỒc o ựv pi ểl ekốc xưc Pkđv xưc ồ Ấq ❖ ồ Ấq i lì q klộp vẢ eỒc pi ùỉl Ap Nco	
Thờ cúng tổ tiên	69
Tùp pi ùấpi vkữ eỏpi vộ vùp ❖ Ni vùp i Ấe dềp ởố ❖ ở ýpk nùpi xô dôp vkữ i lc vựe ❖ Ckl vậv pi kl nử ❖ Ni ùỉl ekỒnử xô vùp ởủ ❖ Ni ô Ấeó kôpk nử pi kl ❖ Mựv vùp pi ùấpi vtwẢĐp vkẢpi o cpi vùpk svẢe i lc	

Khổng giáo..... 77

Nkq i li q ❖ Mụn vùp pi ấpi s vậ vựe xô eả pi vùp i Ấe Ttwpi Hqc ❖ Cwựe
ở ứi xô ườ pi klờ eỒc Kkệpi Tớ ❖ Hợe vkwÁạv xô eì e o ếp ở ộ ❖ Nkq i li q
Ấ Ttwpi Hqc ❖ Ni ứi Ấp Nco xô Nkq i li q ❖ Vĩ p o lạwẤ Ấp Nco ❖ Ni kl
nử vkũ Kkệpi Tớ xô i lợl pkq uể ❖ CkỞ pi kể gwÁ rả Nkq i li q xô vũ vữ Ấpi
Ấp Nco ở ử Ởpi vkũl

Ki-tô giáo..... 98

Kl-vể i li q ❖ Glì q kựl Cểpi i li q, vểpi vtwÁ Ớp xô Rể-o c Ấ ở ứv Ấp Nco ❖
Nkápì ewựe vtwÁ Ớp dì Pkỏe óo Cểpi i li q ở wvùp ekq pi ứi Ấp Nco ;
Dểpi Túp Ấ Ấp Nco ; Hựl Tkưc ucl Pctlu Ấ ở ểpi Dữ Ởpi ; eì e i li q uể o c
Mlpk Ấ B e K ; uẢ nử ớpi vùp ở ử ❖ Hựl vkì pk Tlp rồpk; Hựl vkì pk Tlp rồpk
Pkì r ; Hựl TtwÁ Ớp i li q Pkỏe óo Llúp klờ Nhy Yqtm uẢ nử ớpi vùp ở ử ❖
Nkápì nkả nkĩ p eỒc eì e vể pi li q Kl-vể Ấ Ấp Nco

Tín ngưỡng sùng bái tự nhiên..... 108

Cì e vùp pi ấpi ườpi dì l vờ pklúp ❖ Tùp pi ấpi vờ pklúp eỒc
pi ứi Ấp Nco ❖ Tùp pi ấpi Tco r kỞ: dò ở ửpi , ở Ớp vkũ, kộ
vkwÁpi ww uể dì p vķạ v e, vùp ở ử; pi kl nử; ếpk kũ Ấpi eỒc Tco
r kỞ ở ảl xợl vớo kúp pi ứi Ấp Nco ❖ Cì e vùp pi ấpi pểpi
pi klờ : pi ứi pểpi góp Ấp Nco ; vùp pi ấpi eì pkóp xô pểpi
vkểp, rồpi -ò xô eứr v pk; pi ô Ấ nử; pi kl vkừe; vùpk dỚp xắpi eỒc
vùp pi ấpi pểpi pi klờ ❖ Tùp pi ấpi s wÁe i lc ở ảl xợl Ttứl xô
ồ ứv: vùp pi ấpi o cpi vùpk Ttwpi Hqc xô pkô pữ ợ; ở ớp vạ pi qôl
vtứl; pi ứi ekỞ nử; s wcp nấl xô góp ekỏpi ; pi ô Ấ nử; v pi rợr s wcp
nấl xô vtĐw ở ớpk ❖ Cì e vk p rhpk ở ấc r kũ Ởpi ; vùp pi ấpi nkểpi
vkũ ửpi pk đv xô ở ợk m; eì e o lạw kũ Ởpi ; vùp pi ấpi vkũ kộ
vtqpi tượpi ; vùp pi ấpi ở ứo eỒc eì e xqpi kúp; vùp pi ấpi vkũ
eì e vtlpk pắ ekạv Ấậw ekởc o lạw xô eì e nử kựl; vklúp pklúp xô
vớo kúp pi ứi Ấp Nco

Các tín ngưỡng vật linh.....137

Cì e vùp pi ùấpi xđv rhpk ❖ Tk wÁavxđv rhpk eỒc pi ùữl Ap Nco ❖ Tùp pi ùấpi vkữ Tkôpk kqôpi : vùp pi ùấpi góp i lcp; rôpi -ò xô eì e r kũữpi kựl; ởýpk rôpi , pi ùữl ekỒ nử; pi kl vkừe; pi ôÁ nử ❖ Tùp pi ùấpi vkữ cpk kớpi : vùp pi ùấpi ekùpk vkừe xô góp i lcp; ởĐp vkữ; pi ùữl ekỒ nử xô pi ôÁ nử ❖ Tùp pi ùấpi vkữ pi ùữl ekạv: pi kl vkừe xọi vkl vkậ; pi kl vkừe eỒc pi ùữl uÁpi ; pi kl vkừe xĐ kúp ❖ Tóo kúp Ap Nco xô ulúwkýpk kợe

Tâm hồn An Nam đương thời 162

Tóo kúp Ap Nco ởũỚpi vkữl: vtởe i lì e xô r kóp vậk ❖ (I) Qwcp kộ vữỚpi k i lắc Pkđv i lì q, ô Áq i lì q, Nkq i lì q xô Kl-vể i lì q vtqpi vóo kúp Ap Nco ởũỚpi vkữl ❖ (II) Sờ gwpi kớ Ttwpi Hqç xô Hì p ÁVlộnvư pĩ o 1613. Tùpk dứv s wÁav eÁ kắw eỒc vóo kúp Ap Nco xô pi wÁúp pkóp eỒc pắ. Sờ gwpi kớ pĩ o 1926 xô Ccq ô ôl. Ni wùp i Áe eỒc ừ cp dýpk vtừwộ xô vpk vk p ởừse vớ vkúÁvtqpi ừ gwpi kớ vểp i lì q klộp kắw ❖ (III) ầpk kũÁpi eỒc Pkì r , eków Ówxô r kũỚpi TóÁ ởÁl xọi vóo kúp Ap Nco . Kkw xũữp dùo đv eỒc vùp pi ùấpi ửpi dì l vờ pk lúp xô vùp pi ùấpi xđv rhpk eỒc pi ùữl Ap Nco ❖ (IV) Glọl vpk kqç, eì e vklậw uÁ xô Dóp. Bòl xốNkq i lì q xọi Ni ÿ vờ (kcÁNi ÿ ek) xô Tco eũỚpi

Phụ lục.....222

Thư mục tham khảo 230

Lời nhà xuất bản

Cuốn sách *Tín ngưỡng và tôn giáo An Nam* của Tiến sĩ Georges Coulet là một công trình khảo cứu được hình thành trong bối cảnh đặc biệt của lịch sử An Nam (hay Việt Nam) đầu thế kỷ XX. Nguyên tác tiếng Pháp được tác giả hoàn thành vào tháng 6 năm 1929 tại Sài Gòn, khi xã hội An Nam đang ở trong giai đoạn chuyển động sâu sắc dưới tác động của chế độ thuộc địa, của các luồng tư tưởng phương Tây, và của sự biến đổi âm thầm nhưng bền bỉ trong đời sống tinh thần người bản xứ. Trong bối cảnh ấy, Georges Coulet - với tư cách một trí thức người Pháp sinh sống, giảng dạy và quan sát trực tiếp xã hội An Nam - đã cố gắng phác họa một bức tranh toàn cảnh về tín ngưỡng và tôn giáo của người Việt đương thời.

Nội dung cuốn sách không nhằm xây dựng một hệ thống lý thuyết tôn giáo trừu tượng, mà chủ yếu dựa trên những quan sát thực địa, những ghi nhận cụ thể về sinh hoạt tinh thần trong làng xã, đô thị, trong đời sống

thường nhật của người dân. Qua đó, Georges Coulet cho thấy một đặc điểm nổi bật của đời sống tôn giáo An Nam: tính dung hợp. Theo ông, người An Nam hiếm khi bị ràng buộc trong một hệ thống tôn giáo độc nhất. Họ có thể đồng thời là Phật tử, kính Khổng Tử, cúng tổ tiên, tin vào các thần linh dân gian, và thậm chí vẫn thực hành đức tin Ki-tô giáo mà không cảm thấy mâu thuẫn. Ranh giới giữa các tôn giáo vì thế trở nên mờ nhạt, linh hoạt, và khó có thể đo đếm bằng những thống kê cứng nhắc.

Cuốn sách lần lượt trình bày vai trò và hình thức tồn tại của các tôn giáo lớn như Phật giáo, Đạo giáo, Nho giáo và Ki-tô giáo trong xã hội An Nam, nhưng điều mà tác giả đặc biệt nhấn mạnh chính là lớp tín ngưỡng sâu xa hơn - tín ngưỡng vật linh, tự nhiên giáo - vốn gắn bó mật thiết với đời sống nông nghiệp và tâm thức cổ truyền. Chính lớp nền này, theo Coulet, đã “An Nam hóa” mọi tôn giáo du nhập, khiến chúng không tồn tại như những hệ thống giáo điều chặt chẽ, mà hòa tan vào đời sống, phục vụ các nhu cầu tinh thần cụ thể của con người: cầu an, cầu phúc, xua rủi, tìm sự yên ổn trước những bất trắc của cuộc sống.

Thông qua lối nhìn ấy, *Tín ngưỡng và tôn giáo An Nam* không chỉ là một khảo sát về tôn giáo, mà còn là một cố gắng giải thích “tâm hồn An Nam” - một tâm hồn mà tác giả mô tả là khoan dung, thực dụng, ít cực đoan, và có khả năng dung nạp nhiều hệ thống niềm tin khác nhau. Dù cách tiếp cận này mang lại nhiều gợi ý thú vị, cần nhấn mạnh rằng đây trước

hết là một nghiên cứu thể hiện góc nhìn, quan điểm và giới hạn nhận thức của riêng Georges Coulet trong bối cảnh thập niên 1920, với những định kiến, khung tham chiếu và ngôn ngữ tư duy đặc trưng của một trí thức Pháp thời thuộc địa.

Vì vậy, việc xuất bản cuốn sách này không đồng nghĩa với việc nhà xuất bản hay những người tham gia làm sách chia sẻ hoặc xác nhận toàn bộ các đánh giá, nhận định của tác giả. *Tín ngưỡng và tôn giáo An Nam* được giới thiệu tới bạn đọc hôm nay như một tư liệu lịch sử - học thuật, phản ánh một góc nhìn của người Pháp về đời sống tín ngưỡng và tôn giáo ở Việt Nam trong thập niên 1920. Đọc cuốn sách này, người đọc không chỉ tiếp cận một bức tranh về đời sống tinh thần An Nam trong quá khứ, mà còn có dịp suy ngẫm về cách trí thức phương Tây từng quan sát, lý giải và diễn giải xã hội Việt Nam trong một giai đoạn lịch sử nhiều biến động.

NHÀ XUẤT BẢN THẾ GIỚI

Lời nói đầu

ẽ thật sai lầm nếu mong đợi ở vài trang sách này một bản tổng kết đầy đủ và chính xác về tất cả tín ngưỡng được theo và tất cả tôn giáo cùng tồn tại ở xứ An Nam Đông Dương. Không chỉ vì hiện tại chưa thể hoàn thành một danh mục chi tiết như vậy, mà ngay cả nếu có, tự thân nó cũng không hẳn mang nhiều giá trị đối với chúng ta. Thay vào đó, cuốn sách này hướng đến một mục tiêu thiết thực hơn: Thông qua việc khảo sát các tôn giáo và tín ngưỡng đang chia sẻ đời sống tinh thần của người An Nam, nó tìm cách mở ra một cơ sở vững chắc hơn cho mối quan hệ Pháp – An Nam so với những gì đã từng được sử dụng trước đây. Từ xưa, khi nước Pháp lần đầu tiên đặt chân đến bờ biển của xứ An Nam xa xôi, chính sự ngẫu nhiên, kinh nghiệm và con tim, lúc tách biệt lúc đan xen, đã chi phối các mối quan hệ giữa đôi bên. Thế nhưng tình yêu thì thất thường và rất luôn thái quá; kinh nghiệm, tự thân nó, khi chỉ một mình, thì mơ hồ và rối rắm; còn sự ngẫu nhiên, từ khi thế giới

hình thành, luôn mù quáng và bất công. Để tránh những thái quá, hiểu lầm và bất công từ cả hai phía, chẳng phải hợp lý khi đề xuất cho sự hợp tác Pháp – An Nam một nền tảng không phụ thuộc vào những khủng hoảng cảm xúc, đồng thời tránh khỏi sự bất định của ngẫu nhiên và những dò dẫm từ kinh nghiệm hay sao? Trong bản ngã của chúng ta, dù da trắng, vàng hay đen, thì thứ duy nhất ổn định và đáng tin cậy chính là lý trí và phong tục của ta: Phong tục là điều ta tiếp nhận từ môi trường sống và thời đại; còn lý trí, đó là mối liên hệ phổ quát nhất có thể kết nối các dân tộc, quốc gia, chủng tộc cũng như mọi con người với nhau. Bởi lẽ, giữa bao xáo động của đời sống, lý trí, khi tự truy vấn và vươn đến, vẫn luôn đồng nhất và bất biến ở mọi nơi và mọi thời – và vì phong tục, cho dù không phải là toàn bộ bản thể của chúng ta (ai biết được?), thì chí ít cũng là hình thức của bản thể mà ta chịu chi phối mạnh nhất, đến mức mà quyền kiểm soát của ta đối với chúng chỉ là điều may rủi, phù phiếm và nông cạn – vậy thì tại sao ta không thử áp dụng lý trí của mình vào chính phong tục, nhằm tìm ra giữa người Pháp và người An Nam có điều gì là chung, từ đó làm thành nền tảng thiết yếu và bền vững cho quan hệ Pháp – An Nam? Tại sao không nghiên cứu từng điểm khác biệt giữa chúng ta, nhằm dùng lý trí để phân tích và hiểu rõ những dị biệt đó? Và khi đã hiểu, tại sao chúng ta không cùng nhau, bằng ý chí chung, trung thực và kiên định, thích ứng với sự khác biệt ấy? Dầu con đường có khô cằn thì cũng không ảm chứa bất ngờ hay thất vọng; dầu có chậm rãi và

khiêm nhường thì vẫn là hành trình chắc chắn và bền vững. Có hề chi nếu công việc có âm thầm và tinh tế, miễn sao mục tiêu cuối cùng đạt được là thiết thực và hữu ích?

Ấy hẳn là tham vọng lớn lao của một cuốn sách rất nhỏ bé, nếu nó làm được gì hơn ngoài việc nêu ra vấn đề. Và để làm điều đó, cuốn sách chỉ dám tiếp cận từ một khía cạnh đã được nhiều người đi trước dũng cảm và trung thực khai phá (như đã nêu trong phần thư mục ở Phụ lục), và nhờ vào sự trợ giúp của tất cả những ai – (tác giả xin chân thành cảm ơn tại đây) – đã nhiệt tình đóng góp, người thì số liệu, người thì một sự kiện, người thì một ý tưởng, một gợi ý, hay một lời phê bình, nhưng tất cả đều mang theo sự đồng cảm khích lệ đáng quý.

G. C.

Tôn giáo ở An Nam

Shi quý vị hỏi một người An Nam rằng liệu anh ta có phải là Phật tử không, hiếm khi anh ta không trả lời ngay lập tức “Có”, như thể tôn giáo của Đức Phật là một đặc điểm nhận dạng của chủng tộc mình.

Nếu quý vị hỏi tiếp rằng anh ta có theo Đạo giáo không, thì thường là anh ta không hiểu. Hãy hỏi anh ta xem có biết Đạo không, có lẽ anh ta cũng chẳng biết gì. Nhưng nếu quý vị đặt câu hỏi theo cách khác, chẳng hạn: “Anh có biết *Ngọc Hoàng* không, tức là *Ngọc Hoàng Thượng đế*, có biết *Bắc Đẩu Tinh quân*, *Nam Tào* hay *Thập nhị Thiên* tướng không?” Anh ta sẽ vội vàng trả lời “Có”. Anh ta thực hành Đạo giáo mà không hề hay biết.

Hãy đến thăm nhà anh ta. Gian chính, phòng tiếp khách, có một bàn thờ tổ tiên. Vậy là người này vẫn thực hành tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên.

Quý vị có thể thấy trên bàn thờ đó có tượng Đức Trinh nữ Maria, Thánh Giuse, hoặc tượng Chúa Giê-su

trên thánh giá. Điều này cho thấy việc thờ tổ tiên không ngăn cản người An Nam ấy là một tín đồ Công giáo.

Cũng có thể quý vị sẽ không thấy tượng nào, chỉ có một quyển Kinh Thánh được đặt ở một vị trí trang trọng; khi đó, người An Nam ấy là tín đồ Tin lành.

Nếu quý vị đi khắp xứ *Tonkin* (Bắc Kỳ) và *Annam* (Trung Kỳ) – tức là các vùng bảo hộ của Pháp – sẽ thấy các quan lại, những người đã biến mất ở *Cochinchine* (Nam Kỳ) từ khi nơi đó trở thành thuộc địa Pháp. Những quan lại này vẫn chính thức thực hiện các nghi lễ Nho giáo tại Văn miếu, tức là *Than-Van-miếu* (Thần Văn miếu), và điều đó không ngăn cản họ đồng thời theo một, hay nhiều trong số các tôn giáo đã được liệt kê trước đó.

Cuối cùng – (và đây là điểm tinh tế hơn) – nếu quý vị có khả năng quan sát đời sống người An Nam, đặc biệt là ở nông thôn nhiều hơn thành thị, và nếu biết kiên nhẫn trong phán đoán, để không bị đánh lừa bởi những phép loại suy vội vàng, thường hời hợt và đôi khi sai lầm, thì quý vị sẽ nhận ra rằng, phần lớn người An Nam đương thời, dù không tự ý thức được, vẫn giữ lại một tầng sâu rất cổ xưa, mờ tối, bối rối và do dự, nhưng đó là một nền tảng riêng biệt và độc đáo của tín ngưỡng sùng bái tự nhiên và tín ngưỡng vật linh, dường như thuộc về những giấc mơ cổ sơ nhất của nhân loại thời nguyên thủy.

Vì vậy, xứ An Nam ở Đông Dương hiện ra trước mắt chúng ta với một số hình thức tôn giáo được xác định khá

rõ ràng: Phật giáo, Đạo giáo, tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên, Nho giáo và Ki-tô giáo. Nhưng không chỉ có thế, bằng một sự khoan dung tuyệt vời, vốn là một phẩm chất quý báu trong tính cách của mình, người An Nam còn pha trộn một cách rất riêng các nghi lễ khác nhau của những tôn giáo này. Hơn nữa, họ còn làm biến đổi, pha loãng tất cả những hệ tư tưởng triết học – tôn giáo du nhập vào đất nước mình bằng cách thêm vào đó các yếu tố mang tính vật linh và tự nhiên – tuy mơ hồ nhưng bền vững – và chính những yếu tố này dường như mới là nền tảng gốc rễ trong bản sắc của họ.

Trong những điều kiện như vậy, không có gì đáng ngạc nhiên khi không thể đưa ra con số chính thức hay chính xác nào về tỷ lệ của từng tôn giáo so với tổng dân số. Bởi ngay chính người An Nam cũng không thực sự biết rõ bản thân mình thuộc về tôn giáo nào, thì thật khó để họ điền điều đó vào một tờ khai điều tra dân số.

Hơn nữa, theo *Bulletin officiel des Services économiques de l'Indochine* (Công báo của Cơ quan Kinh tế Đông Dương), các con số thô do những cuộc điều tra dân số khác nhau cung cấp trước đây chỉ có thể được chấp nhận với thái độ rất dè dặt và hoàn toàn chính đáng.

Và càng vì lẽ đó, ta càng phải thận trọng trong bất kỳ khẳng định nào khi muốn xác định số lượng tín đồ của những tôn giáo mà, trên thực tế, không được tổ chức một cách hành chính tại Đông Dương, như Phật giáo và Đạo giáo.

Tuy nhiên, Henri Brenier, trong *Atlas statistique de l'Indochine française* (Bản đồ thống kê Đông Dương thuộc Pháp) (biểu đồ số 3), đã cho rằng có thể đưa ra các con số sau đây mà không nêu rõ cách ông lập nên chúng:

- Số lượng ước tính những người theo Nho giáo có pha trộn với Phật giáo và thậm chí cả tín ngưỡng vật linh: chịu ảnh hưởng Trung Hoa – 12 triệu rưỡi, gồm người An Nam và người gốc Hoa;
- Người Công giáo: 1 triệu;
- Tổng số người An Nam tại Đông Dương: 12.600.000 người;
- Tổng dân số của toàn Đông Dương: 16 triệu người.

Theo *Annuaire administratif de l'Indochine* (Niên giám hành chính Đông Dương) năm 1926, khi tổng hợp số liệu từ năm cơ quan hành chính địa phương (Cao Miên, Lào, Nam Kỳ, Trung Kỳ và Bắc Kỳ), thì tính đến thời điểm đó, tổng dân số Đông Dương là 21.296.541 người, trong đó có khoảng 18 triệu người An Nam. Đó là tất cả những gì có thể biết được một cách tương đối chính xác.

Bởi vì có thể khẳng định rằng tư tưởng tự do, hay gọi là tư duy tự do, chỉ là đặc quyền của một vài cá nhân hoàn toàn đặc biệt và đơn lẻ; giống như hội Tam điểm, dù thuộc hệ phái nào, cũng chỉ tập hợp chưa đến 50 người trong các hội quán, nên hoàn toàn có cơ sở để cho rằng 18 triệu người

An Nam đang thực hành, theo một cách pha trộn và cá biệt nào đó, tất cả những tôn giáo sẽ được liệt kê trong những trang tiếp theo, mà hiện tại không thể đưa ra thêm con số chính xác nào hơn cho nhận định sơ lược này.